

XIX — середина XX ст.). — Одеса : Друкарський дім, 2009. — С. 21–24.

24. Розвиток православ'я на півдні України кінець XVIII — початок XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії та Південної Бессарабії): бібліографічний покажчик / автори-упорядники В. В. Самодурова, Н. М. Діанова, В. С. Кочмар. — Одеса : Астропринт, 2010. — 440 с.

### *Анотації*

***Дианова Н. Н. Православие в Новороссийском университете.***

В статье рассмотрены основные формы сотрудничества одесского духовенства с Новороссийским университетом: в сфере образования, науки и духовного воспитания студентов. Показана роль преподавателей с высшим духовным образованием в учебно-воспитательном процессе университета.

***Dianova N. N. Orthodoxy in Novorossiysk university.***

In article the basic forms of co-operation of Odessa clergy and Novorossiysk university are considered: in education sphere, science and spiritual education of students. The role of teachers with the higher spiritual education in the process of teaching is shown.

### *А. І. Мисечко*

**ПРО ДЕМОКРАТИЧНІ ТРАДИЦІЇ  
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ  
(НА ПРИКЛАДІ ОДЕСИ XIX — ПОЧАТКУ XX СТ.)**

***Ключові слова:*** демократична традиція, українське громадянство, «Просвіта», боротьба, вибори, Дума.

***Ключевые слова:*** демократическая традиция, украинское гражданство, «Просвіта», борьба, выборы, Дума.

***Key words:*** democratic tradition, Ukrainian citizenship, «Enlightenment», fight, elections, the Duma.

Добре відомо, що український народ несе в собі давні демократичні традиції. Про це неодноразово писали провідні українські вчені-історики, зокрема М. Грушевський, який у своїй статті «Звичайна схема «руської» історії і справа раціонального укладу історії східного слов'янства», виданій у 1904 р. в петербурзькому виданні АН «Сборник статей по славяноведению», показав та обґрунтував свою схему історії України як самостій-

ного процесу розвитку історії українського народу, окремого від своїх сусідів і походженням, і політичним, і господарським та культурним життям (німецький переклад статті 1935 р., англійський 1952 р.) [6, с. 454].

Відомо, що слов'янські племена жили за своїм виборчим правом, де головну роль відігравало віче — виборний орган правління. Коли ж князі почали стверджувати свою одноосібну владу, віче не переставало відігравати важливої ролі в політичному житті Русі. Віче могло вигнати або запросити князя на правління. Так, наприклад, у 1113 р. кияни запросили на київський престол чернігівського князя В. Мономаха. А в 1240 р. новгородці запросили володимиро-суздальського князя Олександра очолити їх дружину у війні проти шведів. За цю перемогу Олександр отримав прізвисько — Невський. Але згодом новгородське віче вигнало князя. А через два роки знову запросило очолити військо проти німецьких лицарів-хрестоносців.

Незважаючи на те, що українські землі після розпаду Київської Русі опинилися під владою іноземних держав, демократичні традиції продовжували жити, що і відбилосся у створенні козацтва, де виборність провідників — отаманів і гетьманів була незаперечною. Згодом під час відновлення української державності козацька традиція лягла в основу держави за часів Б. Хмельницького. Обирали і полковників на місцях, і сотенну старшину. Інша річ, що з часом влада виборної старшини переходила у спадковість. На той час це був незворотний процес.

Яскравим прикладом прояву демократичних традицій українського народу стала «Конституція» Пилипа Орлика 1710 р., видана ним у Бендерах. В шостому пункті говорилось про виборність Генеральної старшини. А «Після неї у звичному порядку мають бути вшановані цивільні Полковники, подібні до цивільних радників. Окрім того, від кожного полку мають бути обрані за згодою Гетьмана декілька знатних ветеранів, досвідчених і вельми заслужених мужів, для входження до публічної ради. Без їхнього попереднього рішення і згоди, на власний розсуд (Гетьмана) нічого не повинно ні починатися, ні вирішуватися, ні здійснюватися» [11, с. 46]. Як бачимо, демократизм і виборність є пріоритетним в цьому державотворчому докумен-

ті. Але, на превеликий жаль, ці пункти не вдалося втілити у життя через втрату Україною державності. Проте початки виборності ще довго жили у народі. На сільських сходах продовжували обирати вїтїв — сільських старост на підросійській Україні, солтисів — у підавстрійській Україні.

У XIX ст. передове та освічене українство почало гуртуватися на традиційних демократичних основах. Прикладом тому стало Кирило-Мефодіївське братство. І могутній голос Т. Г. Шевченка закликав в одній із своїх поезій:

Коли ми діждемося Вашингтона  
З новим і праведним законом?  
А діждемось-таки колись [14, с. 258].

Тобто цим законом мала бути Конституція, а президентом — всенародно обраний лідер українського народу.

В Австро-Угорській імперії після революції 1848 р. та дії прийняття Конституції з 1867 р. українське громадянське суспільство почало гуртуватися і формуватися раніше, ніж в Російській імперії. Там почали діяти громадянські організації, чільне місце серед яких посідала «Просвіта», створена 8 грудня 1868 р. у Львові, політичні партії, виходила українська періодика, відбувалися вибори до Австрійського та крайових сеймів. У Російській імперії напередодні та під час суспільно-економічних реформ другої половини XIX ст. почали гуртуватися українці, які створювали свої об'єднання під давньою, традиційною народною назвою «Громада». Ці товариства, що по духу були близькі до народників, віддзеркалювали демократичну українську традицію. На прикладі Одеси ми можемо простежити вікову українську традицію і прагнення до демократичного устрою життя та діяльності.

Одеська українська громада постала ще у першій половині XIX ст., проте вона не була зорганізована. Це був певний гурток українофілів, переважно випускників Харківського університету, заснованого 1805 р. Яскравим свідченням цього є українська крамниця Василя Білого, у якій вже після виходу «Кобзаря» Т. Г. Шевченка його та інші українські книги продавали у центрі міста, про що сповіщала газета «Одесский вестник» [2, с. 68; 9, с. 260]. Одеська громада та українство почало гуртуватися, та постало в другій половині XIX ст. за-

вдяки впливу членів Кирило-Мефодіївського братства. Це було пов'язано з тим, що в Одесі після заслання були на відпочинку і проживали колишні Кирило-Мефодіївці. Це, насамперед, М. І. Костомаров, М. І. Савич та викладач Рішельєвського ліцею М. І. Гулак. Саме Микола Іванович Гулак був на боці Тараса Шевченка і, на думку багатьох дослідників, очолив радикальну течію у «Братстві», яка мала стояти на засадах саме революційних змін у суспільстві, які б принесли соціальне, політичне і національне звільнення для українського народу [12, с. 24].

Надзвичайно важливим у науковому, культурному і громадському житті міста було відкриття першого на території сучасної України «Одеського товариства історії і старожитностей» 1839 р. Його діяльність стала своєрідним зв'язком між владними структурами міста та культурно-громадським життям. Товариство видавало свої «Записки», які своїми науковими розвідками, вперше опублікованим численним археографічним матеріалом і по сьогоднішній день є вагомим науковим доробком. Товариство заснувало свій музей, який з 1858 р. почав діяти як міський музей [13].

Товариство брало активну участь у громадському житті міста. В «Народних аудиторіях» члени товариства часто виступали не лише з науковими доповідями, але й на громадсько-культурні теми.

Оскільки членами товариства були відомі українські історики та громадсько-політичні діячі, такі як М. Грушевський, В. Антонович, М. Біляшівський, П. Зелений, О. Маркевич, В. Мочульський, Х. Яцуржинський, згодом С. Шелухин та інші, воно набувало всеукраїнського масштабу у Російській імперії. Товариство брало активну участь у проведенні Всеросійських археологічних з'їздів, члени товариства були тісно пов'язані з НТШ у Львові, УНТ у Києві.

Члени товариства брали активну участь і в культурно-громадському житті. Так, наприклад, Київське літературно-артистичне товариство просило членів Одеського товариства історії і старожитностей взяти участь у відзначенні 35-літнього ювілею літературної діяльності українського письменника Івана Нечуя-Левицького у Києві по вул. Хрещатик, 15, 19 грудня 1904 р. [5].

З відкриттям університету в Одесі товариство поповнили й університетські науковці.

У 1890 р. було відкрито історико-філологічне товариство при університеті, а в 1911 р. бібліографічне товариство, які сприяли розширенню громадсько-культурного життя у місті. Це в якійсь мірі і вплинуло на те, що у 1903 р. від одеських товариств міської думи, редакцій газет їх представники взяли офіційну участь у відкритті пам'ятника Івану Котляревському в Полтаві.

У 1904 р. Одеська міська дума звернулася з петицією до прем'єр-міністра С. Ю. Вітте з проханням зняти всілякі заборони на українське друковане слово.

У Російській імперії після початку революції 1905 р. склалися певні умови для демократизації суспільства. Вибори в I та II державні думи засвідчили, що населення не вдоволене ні політичним, ні соціально-економічним, ані національним життям.

В думах були утворені українські фракції (громади), близько 44–47 депутатів, які відстоювали інтереси України. Вони вимагали автономії, перегляду збору податків, викладання української мови у школах та університетах.

Українське громадянство Одеси, яке гуртувалося у «Громаді», після 1905 р. першим в Російській імперії об'єдналося в «Українському товаристві «Просвіта» в Одесі, яка була зареєстрована офіційно владою під тиском двох багатотисячних мітингів, які проходили наприкінці листопада — початку грудня 1905 р., і стала першою легальною українською організацією у місті. Вона започаткувала демократичну традицію в умовах самодержавства в Одесі. Своєю активною громадсько-культурною діяльністю привертала до себе увагу багатьох тисяч одеситів. Українську «Просвіту» в Одесі поважали і шанували представники інших національно-культурних товариств міста.

Разом із партією кадетів просвітяни йшли єдиним блоком до Державної Думи і до міської думи. Наприклад на виборах 1906 р. до міської думи просвітяни балотувалися по:

Бульварній дільниці — провідні діячі українського руху в Одесі, М. Комаров — відомий науковець та громадський діяч;

Херсонській — П. Зелений — колишній міський голова, багаторічний редактор «Одесского вестника»;

Олександрівській — І. Луценко, відомий лікар-гомеопат та директор сирітського будинку в Одесі Д. Сигаревич; секретар міської управи — Ф. Шульга;

Михайлівській — О. Фісун — робітник; В. Раковський — суддя; Л. Безпалько — бухгалтер;

Петропавлівській — І. Руденко — викладач реального училища Св. Павла, який із цілою родиною був членом першої української організації в Російській імперії під назвою «Українське товариство «Просвіта» в Одесі, заснованої на зразок розвинутих галицьких «Просвіт» 29 листопада 1905 р.;

Дальницькій — П. Климівич — підприємець та майбутній міністр УНР та І. Липа — лікар і письменник; [3, с. 68].

Пересипській — О. Погибка — директор полів зрошення;

Портова діляниця — О. Смирнов — митний службовець.

Як бачимо, згуртоване українське громадянство Одеси влилося в загальний виборчий процес в умовах демократії, що народжувалась та стверджувалась в умовах самодержавства.

Якщо до перших державних дум Росії в умовах революційних подій 1905–1907 рр. від згуртованих українців ніхто не пройшов, як і до міської думи окрім кількох осіб, тому що вони йшли на вибори спільно з кадетами і не мали більшості. Але до Одеси в 1907 р. приїхав опальний депутат I Думи Володимир Чехівський, котрий активно включився в політичне і громадське життя міста. Він до 1918 р. працював в Маріїнській гімназії. В 1917 р. став комісаром освіти Херсонської губернії. Був обраний від УСДРП Одеси до Центральної Ради. Це взагалі унікальна постать в нашій історії, коли за умов революції він став першим соціал-демократом — прем'єр-міністром УНР [1, с. 78].

Студенти Новоросійського університету в Одесі на своїх мітингах вимагали не лише різних свобод, але й впровадження української мови в навчальний процес та створення 4 українознавчих кафедр при університеті [8].

Революція ще більше розбурхала домагання не лише до вільно громадсько-політичного життя одеситів, але й включила їх в активну політичну боротьбу. В Одесі забуяла різномовна преса, в тому числі з'явилися й українські газети.

Проте революційні події лякали царських сановників, які жорстко почали боротися проти політичних свобод та культурно-освітніх товариств. Закривалися газети, товариства,

профспілки, різні культурологічні гуртки, знову почалися утиски проти української мови, та й перша українська школа і «Просвіта» в Одесі були закриті у листопаді 1909 р.

Таким чином, ми бачимо на численних прикладах, що тисячолітня демократична традиція українського народу прижилася і розвивалася у новому місті, випереджаючи підчас й інші регіони України в прагненні до свободи, незалежності та демократії. Про це засвідчили подальші історичні події ХХ — початку ХХІ ст. Проте це предмет для нових пошуків і досліджень.

### *Джерела та література*

1. Вінчковський Т. С., Мисечко А. І. До одеського періоду життя прем'єр-міністра УНР В. М. Чехівського // Записки історичного факультету. — Випуск № 18. — Одеса, 2007.
2. Гончарук Т. Г. Відзначення річниці Харківського університету в Одесі 1860 р. та питання про формування одеської громади // Народний рух України: Місце в історії та політиці: Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-ї річниці незалежності України. — 25–26 травня 2011 р. — Одеса: Астропринт, 2011. — С. 68–76.
3. Гончарук Т. Г. Петро Климович: керуючий фінансами незалежної України // Чорноморська хвиля української революції (Провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр.) — Одеса: ТЕК, 2011.
4. Державний Архів Одеської області. — Ф. 187. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 29–32.
5. Там само. — Ф. 93. — Оп. 1. — Спр. 121. — Арк. 5.
6. Енциклопедія українознавства. — Львів: НТШ, 1993. — Т. 2.
7. Мисечко А. І. Викладачі й студенти Новоросійського університету в діяльності «Українського товариства «Просвіта» в Одесі // Записки історичного факультету. — Випуск № 2. — Одеса, 1996.
8. Мисечко А. І. До історії українського руху в другій половині ХІХ — початку ХХ ст. // Народний рух України: Місце в історії та політиці: Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-й річниці незалежності України. — 25–26 травня 2011 р. — Одеса: Астропринт, 2011. — С. 266–270.
9. Мисечко А. І. До традиції святкування шевченкових днів в Одесі // Записки історичного факультету. — Випуск № 11. — Одеса, 2001. — С. 260–265.
10. Одчот українського товариства «Просвіта» в Одесі за 1907 рік. — Одеса, 1908. — С. 17.
11. Орлик П. Конституція, маніфести та літературна спадщина // Вибрані твори. — К.: МАУП, 2006. — С. 46.

12. Пилипейко С. Кирило-мефодіївці в Одесі // Південна громада. Науково-публіцистичний збірник (До 130-річчя Всеукраїнського товариства «Просвіта ім. Т. Г. Шевченка»). — Одеса, 1999. — С. 24.
13. Хмарський В. М. Археологічна діяльність Одеського товариства історії і старожитностей. — Одеса: Астропринт, 2002. — 398 с.
14. Шевченко Т. Г. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т.2: Поезія 1847–1861. — С. 258–260.

### *Анотації*

***Мысечко А. И. О демократических традициях украинского народа (на примере Одессы XIX — начала XX вв.)***

В статье рассмотрены и проанализированы демократические традиции украинского общества, в частности на примере Одессы в XIX — начале XX в. Отмечается, что общество формировалось на демократических традициях, основанных на украинских традиционных народных обычаях.

***Mysechko A. I. Something about the democratic traditions of the Ukrainians (Odessa in XIX — in the beginning of XX century as the example).***

The article reviews and analyzes democratic traditions of Ukrainian society, especially as practiced in Odessa in 19 — early 20 century. There is reported that the society has formed on the democratic tradition and based on traditional Ukrainian folk customs.

***Т. М. Моїсеєва***

### **ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ БЛАГОДІЙНИХ ТОВАРИСТВ ОДЕСИ (КІН. ХІХ — ПОЧ. ХХ СТ.)**

***Ключові слова:*** благодійні товариства, джерела фінансування, членські внески, пожертвування, субсидії міських органів самоврядування, капітали.

***Ключевые слова:*** благотворительные общества, источники финансирования, членские взносы, пожертвования, субсидии городских органов самоуправления, капиталы.

***Key words:*** charities, funding, membership fees, donations, grants municipal government, capital.

Проблема утворення та функціонування благодійних товариств у ХІХ — на початку ХХ століття в останній час привертає увагу багатьох науковців. Окрім загальних праць [1], численні